

Rafał Galuba

<https://orcid.org/0000-0002-4752-224X>

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

Galicja Wschodnia w traktatach powersalskich i ryskim

Abstrakt: Konflikt o Galicję Wschodnią i wschodnią granicę Rzeczypospolitej należał do najtrudniejszych dla niepodległego państwa polskiego. Wpływ na jego rozwiązanie miały decyzje Rady Najwyższej Konferencji Pokojowej w Paryżu oraz traktaty zawarte w Wersalu, Saint-Germain-en-Laye i Rydze. Tragicznym etapem tego konfliktu była krwawa wojna Polski z galicyjskimi Ukraińcami, a następnie z Rosją Radziecką. Negatywnie wpływała na nią niezdecydowana polityka ententy, która w latach 1918–1923 miała nadzieję na odbudowę białej Rosji.

Słowa kluczowe: Galicja Wschodnia, Polska, Konferencja Ambasadorów, Rada Najwyższa Konferencji Pokojowej, traktat wersalski, traktat z Saint-Germain-en-Laye, traktat ryski, galicyjscy Ukraińcy, linia Curzona

Abstract: The conflict over Eastern Galicia and the eastern border of the Poland was one of the most difficult for an independent Polish state. Its dissolution was influenced by the decisions of the Supreme Council of the Peace Conference in Paris, the Treaty of Versailles, the Treaty of Saint-Germain-en-Laye, and the Treaty of Riga. The tragic stage of this conflict was the bloody war between Poland with the Galician Ukrainians and then with Soviet Russia. The Entente's indecisive policy negatively influenced the conflict, which, from 1918 to 1923, hoped for the reconstruction of white Russia.

Keywords: Eastern Galicia, Poland, Conference of Ambassadors, Supreme Council of the Peace Conference in Paris, Treaty of Versailles, Treaty of Saint-Germain-en-Laye, Treaty of Riga, Galician Ukrainians, Curzon Line

Polityczno-militarny konflikt o Galicję Wschodnią¹ z lat 1918–1923 można podzielić na trzy okresy: 1. lata 1918–1919 – międzynarodowe aspekty konfliktu Polski z galicyjskimi Ukraińcami i Ukraińską Republiką Ludową, które były częścią tworzonego przez ententę nowego ładu pokojowego, zwanego później wersalskim; 2. lata 1920–1921 – wojna Rosji Radzieckiej z Polską zakończona podpisaniem 12 X 1920 r. w Rydze umowy o preliminarjnym pokoju i rozejmie, a następnie w 1921 r. ryskiego traktatu pokojowego; 3. lata 1921–1923 – starania Polski o uznanie przez ententę postanowień traktatu ryskiego w sprawie Galicji Wschodniej, zakończone decyzją Konferencji Ambasadorów z 1923 r.

Konflikt rozpoczął się 1 XI 1918 r. od zajęcia spornego terytorium przez galicyjskich Ukraińców². Podobne wybuchły w całej Europie Środkowo-Wschodniej w związku z powstaniem państw narodowych. Ententa nie sformułowała wobec tych burzliwych wydarzeń programu politycznego, który miałby szansę doprowadzić do szybkiej normalizacji polityczno-militarnej. Hasło o samostanowieniu narodów wykorzystywane było przez państwa w Europie Środkowo-Wschodniej do zgłaszania pretensji wobec spornych terytoriów, często o zróżnicowanej strukturze narodowościowej. Na sytuację państw narodowych poważnie wpływała też walka o władzę w Rosji między białymi i czerwonymi.

W wymiarze międzynarodowym stronami sporu o Galicję Wschodnią były: ententa, Polska, biała Rosja, Rosja Radziecka (a w jej ramach Rosyjska Federacyjna Socjalistyczna Republika Radziecka – RFSRR i Ukraińska Socjalistyczna Republika Radziecka – USRR), Zachodnioukraińska Republika Ludowa (później zachodni obwód Ukraińskiej Republiki Ludowej i rząd emigracyjny Jewhena Petruszewycza), Ukraińska Republika Ludowa, Rumunia i Czechosłowacja. Ententa, choć zasadniczo podzielona wewnętrznie odnośnie do kwestii terytorialnych oraz roli Polski w ładzie wersalskim (przywołajmy tu choćby plan marsz. Ferdinanda Focha³ i memoriał premiera Davida Lloyd George'a z Fontainebleau⁴), była przeciwna prowadzeniu przez Warszawę samodzielnej polityki wschodniej. Poparła natomiast koncepcję odbudowy dawnego rosyjskiego imperium poza etnograficzną Polską i Finlandią, uznając przy tym, że Kresy Wschodnie i Galicja Wschodnia powinny stanowić część rosyjskiej strefy wpływów. W programie tym nie było miejsca dla niepodległej Ukrainy. Koncepcja ukraińskiego państwa rozważana była przez ententę

¹ *Galicja Wschodnia* to termin wyłącznie polityczny. H. Batowski, *Linia Curzona a była Galicja Wschodnia*, „Z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich” 1967, t. VII, s. 170–171.

² M. Klimecki, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Warszawa 2000, s. 67–115; R. Galuba, „*Niech nas rozsądzi miecz i krew...*”. *Konflikt polsko-ukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918–1919*, Poznań 2004, s. 46–49.

³ *Sprawy polskie na konferencji pokojowej w Paryżu. Dokumenty i materiały*, t. I, red. J. Kukulka, R. Bierzanek, Warszawa 1965, s. 115–117.

⁴ *Ibidem*, s. 132–137, 154; *Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925*, red. H. Janowska, T. Jędruszczak, Warszawa 1984, s. 332–333.

jedynie w ramach federacyjnej Rosji. W polityce Francji wobec Europy Środkowo-Wschodniej poważne znaczenie miały względy ekonomiczne. Francuski kapitał zainteresowany był przejęciem niemieckiej i austriackiej własności w Polsce, a szczególnie w Borysławsko-Drohobyckim Zagłębiu Naftowym⁵.

Na stanowisko mocarstw w sprawie wschodniogalicyskiej istotnie wpływały koncepcje Rosjan i bolszewików. Biali podporządkowali kwestie terytorialne programowi odbudowy jedynej i niepodzielnej Rosji. Zdecydowanie protestowali przy tym przeciwko pretensjom Warszawy do Galicji Wschodniej i podobnie jak Francja opowiadali się za takim ukształtowaniem granicy Rzeczypospolitej z Niemcami, by wykluczyć możliwość porozumienia obu państw. Zagrożenie ze strony zachodniego sąsiada miało stanowić gwarancje *désintéressement* Polski np. w sprawie wschodniogalicyskiej. Rosja Radziecka opowiedziała się za zjednoczeniem wszystkich etnograficznie ukraińskich ziem i Galicji Wschodniej w ramach USRR. Bolszewicy zwalczali narodowo-niepodległościowe dążenia Ukraińców, odmawiając im prawa do samostanowienia i budowy suwerennego państwa. Zdecydowanie odrzucali przy tym prawa Polski do Galicji Wschodniej, a jej terytorium chcieli ograniczyć do byłych – jak je nazywali – guberni przywiślańskich. Zamierzali zatem wykorzystać polsko-ukraińską wojnę o Galicję Wschodnią do realizacji strategii rewolucyjnej w Europie. Wojna domowa w Rosji oraz obawy mocarstw i Polski przed agresją bolszewicką dodatkowo utrudniały pokojowe uregulowanie konfliktów w Europie Środkowo-Wschodniej⁶.

W Polsce nie było jedności w sprawie konfliktu o Galicję Wschodnią. Komitet Narodowy Polski, obóz narodowo-niepodległościowy i rząd Ignacego Paderewskiego opowiadali się za bezwarunkowym włączeniem spornego terytorium do Rzeczypospolitej. Józef Piłsudski i lewica niepodległościowa byli natomiast zwolennikami kompromisu polsko-ukraińskiego, aby przeciwstawić się wielkoruskiemu i bolszewickiemu imperializmowi. Galityjscy i naddnieprzańscy Ukraińcy chcieli zaś budowy niepodległej Ukrainy, dlatego sprzeciwiali się włączeniu spornego terytorium do Polski⁷.

Jeszcze przed rozpoczęciem Konferencji Pokojowej w Paryżu ententa bezskutecznie próbowała doprowadzić do zakończenia konfliktu o Galicję Wschodnią⁸. Nie udało się rozstrzygnąć tej kwestii także w czasie obrad

⁵ K. Lundgreen-Nielsen, *The Polish Problem at the Paris Peace Conference. A Study of the Policies of the Great Powers and the Poles 1918–1919*, Odense 1979, s. 87–88.

⁶ Z. Zaks, *Radziecka Rosja i Ukraina wobec sprawy państwowej przynależności Galicji Wschodniej 1920–1923*, „Z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich” 1970, t. VI, s. 69–70; *Historia dyplomacji polskiej*, red. P. Łossowski, t. IV: 1918–1939, Warszawa 1995, s. 111; R. Galuba, op. cit., s. 38–45.

⁷ *Sprawy polskie...*, t. I, s. 45–55, 72–73, 105–107; K. Lundgreen-Nielsen, op. cit., s. 46; A. Nowak, *Polska i trzy Rosje. Studium polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego (do kwietnia 1920 roku)*, Kraków 2001, s. 213–214; R. Galuba, op. cit., s. 27–37.

⁸ *Ibidem*, s. 74–84.

między styczniem a majem 1919 r., przede wszystkim z powodu sprzecznych stanowisk mocarstw w sprawie terytorium i granic państwa polskiego, a także odkładania decyzji do czasu zwycięstwa białych w Rosji. Wielu alianckich polityków oskarżało Polskę o prowadzenie imperialistycznej polityki wschodniej. Brytyjczyków drażnił ekspansjonizm Warszawy wobec Galicji Wschodniej, choć podobnych dylematów nie mieli we własnej polityce odnośnie do problemu irlandzkiego, Bliskiego Wschodu i Indii. Opinie w sprawie rozwiązania konfliktu o Galicję Wschodnią były więc w Radzie Najwyższej Konferencji Pokojowej podzielone. Stany Zjednoczone i Wielka Brytania poparły wywieranie na Polskę presji, by przyjęła niekorzystne warunki rozstrzygnięcia problemu, a jako krok ostateczny rozważały nawet możliwość poproszenia polskich delegatów o opuszczenie konferencji. Ich zdecydowane działania paraliżowała obawa o konsekwencje wewnętrznej destabilizacji w Polsce w razie upadku rządu Paderewskiego i przejęcia władzy przez środowiska bolszewickie⁹. Delikatność ówczesnej sytuacji najlepiej oddają słowa prezydenta Thomasa Woodrow Wilsona na posiedzeniu Rady Najwyższej z 17 maja: „[...] ważne jest, aby nie stwarzać nawet pozorów, że p. Paderewski nie jest popierany”. Odmienne stanowisko zajęła Francja, przestrzegając przed podjęciem pochopnych decyzji o nieprzewidywalnych konsekwencjach dla całej Europy¹⁰.

Między majem a czerwcem 1919 r. Rada Najwyższa intensywnie poszukiwała rozwiązania problemu Galicji Wschodniej przed podpisaniem traktatu wersalskiego. 25 czerwca Rada Ministrów Spraw Zagranicznych Konferencji Pokojowej przyjęła rezolucję, która upoważniła polski rząd do „okupowania przy pomocy swych sił zbrojnych Galicji Wschodniej, aż do rzeki Zbrucz”, użycia „każdej części swoich sił zbrojnych, łącznie z Armią Hallera, do tej okupacji”, a także „ustanowienia w Galicji Wschodniej na mocy mandatu otrzymanego od Ententy cywilnego zarządu, który będzie zobowiązany do utrzymania w miarę możliwości autonomii terytorium oraz politycznych, religijnych i osobistych swobód mieszkańców”. Mandat miał zakładać „ostateczne samookreślenie mieszkańców Galicji Wschodniej w sprawie swej zależności politycznej, a termin dokonania takiego wyboru ma zostać ustalony później przez Ententę lub przez organ, któremu przekażą one tę władzę”¹¹.

25 czerwca Rada Najwyższa zatwierdziła rezolucję Rady Ministrów, ponieważ obawiała się, że po sukcesach Armii Czerwonej w walce z URL Rosja Radziecka może zagrażać Polsce. Premier Francji Georges Clemenceau w depeszy z tego dnia uzasadnił podjętą decyzję koniecznością „zabezpieczenia

⁹ Ibidem, s. 119–142.

¹⁰ *Sprawy polskie na konferencji pokojowej w Paryżu. Dokumenty i materiały*, t. II, red. J. Kukułka, R. Bierzanek, Warszawa 1967, s. 315–316; L. Mroczka, *Spór o Galicję Wschodnią 1914–1923*, Kraków 1998, s. 164.

¹¹ *Sprawy polskie...*, t. II, s. 346–353.

osób i mienia spokojnej ludności Galicji Wschodniej od niebezpieczeństw, na jakie jest narażona ze strony band bolszewickich”. Według Rady Najwyższej powzięte decyzje nie miały przesądzać ustaleń w sprawie „przyszłości politycznej Galicji”, tj. jej statusu prawnego określonego w statusie autonomicznym. Stanowiły one mandat okupacyjny, z przyznaniem Polsce prawa do wprowadzenia administracji cywilnej, uznając przy tym, że Galicja Wschodnia nie jest częścią państwa polskiego. Sprzeciw Wielkiej Brytanii wobec włączenia tego regionu do Rzeczypospolitej wynikał nie tylko z popierania aspiracji Rosji wobec spornego terytorium, ale także z zamiaru wykorzystania kwestii wschodniogalicyskiej do zmuszenia Warszawy, by ustąpiła w sprawie granicy z Niemcami¹².

Z uwagi na nierozwiązaną sytuację wewnętrzną w Rosji Rada Najwyższa nie podjęła wiążącej decyzji w sprawie polskiej granicy wschodniej. Z tego powodu art. 87 przewidywał, że granice Polski nieokreślone w traktacie wersalskim będą wyznaczone przez mocarstwa w terminie późniejszym¹³. W przypadku Galicji Wschodniej oznaczało to, że do czasu przyjęcia ostatecznej decyzji w sprawie jej przynależności państwowej miał obowiązywać statut autonomiczny oparty na zasadach ustalonych przez Radę Ministrów 25 czerwca. Mimo przyjęcia traktatu wersalskiego Konferencja Pokojowa nie położyła więc kresu niezdecydowanej polityce w sprawie wschodniogalicyskiej. Decyzje Rady Najwyższej odsunęły w czasie rozstrzygnięcia konfliktu o sporne terytorium, tworząc prowizorium do zakończenia procesu restauracji białej Rosji.

Francuski minister spraw zagranicznych Stephen Pichon powiadomił rząd Polski w nocy z 29 czerwca o decyzji umożliwiającej „utworzenie zarządu cywilnego w Galicji Wschodniej po zawarciu z mocarstwami umowy, której poszczególne punkty będą miały na celu zapewnić w miarę możliwości samorząd tego terytorium tudzież swobody polityczne, wyznaniowe i osobiste jego mieszkańców”. Integralną część tej umowy (statutu autonomicznego Galicji Wschodniej) miało stanowić prawo mieszkańców do samostanowienia w zakresie przynależności politycznej. Określenie terminu przeprowadzenia plebiscytu pozostawiono mocarstwom lub upoważnionemu przez nie organowi, np. Lidze Narodów¹⁴. Nota Pichona stanowiła podstawę do formalnego rozpoczęcia dyskusji nad kształtem autonomii Galicji Wschodniej między polskim rządem a Radą Najwyższą. Decyzja Konferencji Pokojowej nie narzucała Polsce żadnych szczegółowych rozwiązań. Ogólnikowo domagała się tylko zapewnienia autonomii narodowościowej Ukraińcom.

¹² Centralne Archiwum Wojskowe, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, sygn. 1775/89/386, Galicja Wschodnia a Konferencja Pokojowa; *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States*, vol. VI: *The Paris Peace Conference*, ed. J.V. Fuller, T. Dennett, Washington 1942–1947, s. 677–688; *Sprawy polskie...*, t. II, s. 353; L. Mroczka, op. cit., s. 167; A. Nowak, op. cit., s. 178; R. Galuba, op. cit., s. 204–217.

¹³ *Sprawy polskie...*, t. I, s. 225.

¹⁴ *Ibidem*, t. II, s. 354.

Polska wraz z podpisaniem traktatu wersalskiego została zmuszona do zawarcia kontrowersyjnego układu o ochronie mniejszości. Dyskusje nad jego postanowieniami trwały od marca 1919 r. Szczególną aktywność wykazywały w tym względzie organizacje żydowskie, które chciały pozyskać do współpracy także inne mniejszości narodowe w państwie polskim¹⁵. Galicyjscy Ukraińcy nie byli jednak zainteresowani dyskusjami na temat międzynarodowych gwarancji w sprawie ochrony mniejszości narodowych. Ich koncepcje polityczne wykluczały bowiem przyłączenie spornego terytorium do państwa polskiego. Z tego powodu debaty na temat traktatu o ochronie mniejszości nie miały wpływu na rozstrzygnięcie przez Konferencję Pokojową konfliktu o Galicję Wschodnią.

Jako uzupełnienie układu wersalskiego 10 IX 1919 r. mocarstwa podpisały w Saint-Germain-en-Laye traktat pokojowy, w którym Austria zrzekła się na rzecz ententy wszelkich praw do terytoriów, które poprzednio należały do monarchii austro-węgierskiej. Dokument ten nie precyzował jednak granicy Polski z Galicją Wschodnią. Mocarstwa interpretowały go jako prawo do dysponowania „wszystkimi krajami austriackimi byłej monarchii”, a Polska nie podjęła żadnych działań przeciwko takiej wykładni. Był to poważny błąd dyplomacji Rzeczypospolitej, mocarstwa przejęły bowiem formalnie wszystkie suwerenne prawa wobec Galicji Wschodniej, a Rada Najwyższa została jedynym organem uprawnionym do rozstrzygania o państwowym statusie tego terytorium¹⁶. Roman Dmowski napisał o traktacie z Saint-Germain-en-Laye tak: „Najtrudniej jej [Radzie Najwyższej] było załatwić sprawę, zdawałoby się, najprostsza, mianowicie przyznać Polsce to, co się jej należało. To każdy przecie wiedział, co Austria zagarnęła przy rozbiórce Polski i co do Polski musiało wrócić”¹⁷.

21 listopada Rada Najwyższa przyjęła projekt traktatu w sprawie Galicji Wschodniej, by doprowadzić do „zakończenia nieszczęsnego sporu, który od tak dawna wyniszcza Galicję Wschodnią, i zaprowadzić w kraju tym ustrój, który zapewniłby, w granicach możliwości, autonomię mieszkańców tudzież zabezpieczyłby ich swobody osobiste, polityczne i religijne”. W jego preambule stwierdzono, że: „Polska jest dzisiaj państwem kwalifikującym się najlepiej do odbudowania wolnego i dobrze zorganizowanego rządu w Galicji Wschodniej”. Traktat przewidywał przekazanie Rzeczypospolitej przez ententę mandatu na administrowanie tym obszarem przez dwadzieścia pięć lat. Granica pomiędzy Polską a krajem autonomicznym miała przebiegać wzdłuż Bugu i Sanu. Władze autonomiczne zobowiązano zaś do przestrzegania układu o ochronie mniejszości narodowych z 28 VI 1919 r., który był rozwinięciem zasad ustalonych decyzją Rady Ministrów z 25 czerwca. Polsce przyznano ograniczone prawo do administrowania Galicją Wschodnią, a Rada Najwyższa wyznaczyła tymczasową granicę między Rzeczpospolitą a prowincją

¹⁵ *Powstanie II Rzeczypospolitej...*, s. 494–501; K. Lundgreen-Nielsen, op. cit., s. 376 i n.

¹⁶ *Powstanie II Rzeczypospolitej...*, s. 517; L. Mrocza, op. cit., s. 177.

¹⁷ R. Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa polskiego*, t. II, Warszawa 1988, s. 161.

autonomiczną. Traktat likwidował więc tymczasowość administrowania przez Polskę spornym terytorium, gdyż z chwilą jego podpisania miało się ono stać „wyodrębnioną częścią państwa polskiego”¹⁸.

W tym napiętym okresie 8 grudnia Rada Najwyższa powzięła uchwałę w sprawie wschodniej granicy Polski, z wyłączeniem jej przebiegu na odcinku Galicji Wschodniej. Podjęta pod wyraźnym naciskiem Rosyjskiej Rady Politycznej decyzja nie przesądzała praw Rzeczypospolitej do ziem położonych za „tymczasową granicą wschodnią”. Oznaczała jedynie skorzystanie przez mocarstwa z art. 87 traktatu wersalskiego, by uznać pełną suwerenność Warszawy nad obszarem bezsprzecznie polskim. Decyzja Rady Najwyższej pozostawiała więc białej Rosji prawo ubiegania się o Galicję Wschodnią po wygaśnięciu dwudziestopięcioletniego mandatu, wprowadzając *de facto* kolejne prowizorium w kwestii terytorium i granic Polski¹⁹.

Polskie zabiegi na rzecz obalenia zasady prowizorium w Galicji Wschodniej nie odniosłyby spodziewanych rezultatów, gdyby sytuacja w Rosji rozwijała się zgodnie z oczekiwaniami ententy. Na londyńskim posiedzeniu z 12–13 grudnia Rada Najwyższa postanowiła zrewidować swoją politykę wobec Rosji Radzieckiej po klęsce Antona Denikina. Rzeczpospolita miała się teraz stać nie tylko ważnym ogniwem antyradzieckiego kordonu sanitarnego, ale i stanowić przeciwwagę dla Niemiec na wschodzie. Rada przyjęła rezolucję, w której opowiedziała się za istnieniem silnej Polski w interesie ententy oraz zawiesiła decyzję z 21 listopada w sprawie traktatu o Galicji Wschodniej. Skutkiem tej decyzji sprawa wróciła w interpretacji mocarstw do postanowień uchwały Rady Najwyższej z 25 VI 1919 r. i ponownie musiała podlegać gruntownemu rozważeniu, co było bardziej zgodne z polską racją stanu²⁰.

Konferencja Pokojowa w 1919 r. nie zdołała podjąć ostatecznej decyzji w sprawie przynależności państwowej Galicji Wschodniej. Na taki stan rzeczy wpłynęły: brak zwycięstwa białych w Rosji; wewnętrzne spory w entencie na temat terytorium i roli Polski w powojennej Europie; skomplikowane uwarunkowania polityczne, narodowe, gospodarcze i militarne konfliktu polsko-ukraińskiego o Galicję Wschodnią; polityka ententy wobec niepodległościowych aspiracji Ukraińców; jej obawy przed militarно-ideologiczną ekspansją bolszewizmu, a także doktrynerskie dążenia USA i Wielkiej Brytanii do narzucenia rozwiązań sprzecznych z tradycją polityczną Europy Środkowo-Wschodniej. Wbrew wysiłkom Konferencji Pokojowej o tymczasowej przynależności Galicji

¹⁸ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Spraw Zagranicznych (dalej: MSZ), sygn. 208, k. 57; *Powstanie II Rzeczypospolitej...*, s. 524–532; *Historia dyplomacji...*, s. 129; L. Mroczka, op. cit., s. 178–179; R. Galuba, op. cit., s. 240–258.

¹⁹ *Sprawy polskie...*, t. I, s. 255–257; R. Galuba, op. cit., s. 258.

²⁰ *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, t. II: *Listopad 1918 – kwiecień 1920*, oprac. W. Gostyńska, Warszawa 1961, s. 375–376, 488–493; *Sprawy polskie...*, t. II, s. 376; *Historia dyplomacji...*, s. 129; L. Mroczka, op. cit., s. 180; R. Galuba, op. cit., s. 259–260.

Wschodniej do Polski przesądziło zwycięstwo militarne w wojnie z galicyjskimi Ukraińcami. Konferencja postanowiła utrzymać sprawę w stanie zawieszenia przez dziesięć lub dwadzieścia pięć lat, do czasu gdy Rosja ponownie stanie się mocarstwem. Dlatego też sprzeciwiła się próbom poszerzenia terytorium Polski i Rumunii poza granice, które w przyszłości musiałyby zatwierdzić Rosja²¹.

Na przełomie listopada i grudnia 1919 r. rozpoczął się proces likwidacji URL i ZURL, który poważnie osłabił stanowisko strony ukraińskiej w konflikcie z Polską. Potwierdzało to argumenty o „sezonowości państw ukraińskich” oraz braku zdolności państwowotwórczych narodu ukraińskiego. Polsce ułatwiało zaś rewindykację spornego terytorium, ponieważ liczącymi się przeciwnikami pozostały jedynie władze radzieckie oraz część przeciwnych aktywnej polityce wschodniej Warszawy wpływowych polityków alianckich, jak Lloyd George.

2 grudnia pod rosnącą presją Józefa Piłsudskiego i w obliczu informacji o katastrofalnym położeniu resztek państwa ukraińskiego misja URL złożyła w Warszawie deklarację w sprawie zawarcia z Polską porozumienia politycznego i konwencji wojskowej. Wyraziła w niej zgodę na ustanowienie granicy między Rzeczpospolitą a Ukrainą wzdłuż Zbrucza. Status polityczny Galicji Wschodniej miał być natomiast rozstrzygnięty przez polski rząd w porozumieniu z przedstawicielami narodu ukraińskiego. URL zobowiązała się do zagwarantowania obywatelom narodowości polskiej praw narodowo-kulturalnych w zamian za analogiczne zobowiązania Warszawy wobec obywateli narodowości ukraińskiej²².

Deklaracja z 2 XII 1919 r. rozpoczęła nowy etap w stosunkach Polski z URL. Symon Petlura, bez udziału galicyjskich Ukraińców, prowadził z Piłsudskim pertraktacje na temat współpracy polityczno-wojskowej przeciwko władzom bolszewickim w celu restauracji URL. Zakończyły się one podpisaniem 21 IV 1920 r. umowy politycznej, w której URL zgodziła się na ustanowienie granicy z Polską od Dniestru wzdłuż Zbrucza, co oznaczało *désintéressement* w stosunku do Galicji Wschodniej. Polska natomiast zrezygnowała z wszelkich pretensji do ziem położonych na wschód od Zbrucza. Obie strony złożyły także gwarancje praw narodowo-kulturalnych dla ludności ukraińskiej w Rzeczypospolitej oraz polskiej w URL²³.

Katastrofa wyprawy kijowskiej Piłsudskiego spowodowała, że 4 VII 1920 r. Armia Czerwona rozpoczęła wielką ofensywę przeciwko Rzeczypospolitej, której najważniejszym celem miało być zniszczenie państwa polskiego. Klęska aktywnej polityki Warszawy na Ukrainie ugruntowała wśród mocarstw pogląd, że

²¹ AAN, Ambasada RP w Londynie, sygn. 453, Pismo MSZ do Poselstwa RP w Londynie zawierające przedstawienie stosunku tzw. kwestii Galicji Wschodniej do całokształtu kwestii rosyjskiej, 14 X 1921, k. 13.

²² *Dokumenty i materiały...*, t. II, s. 461–463; *Historia dyplomacji...*, s. 129–130; J. Pisuliński, *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923*, Toruń 2013, s. 199–202; R. Galuba, op. cit., s. 266–274.

²³ *Dokumenty i materiały...*, t. II, s. 745–746; J. Pisuliński, op. cit., s. 239–247.

powinna ona zrezygnować z ambitnych planów wschodnich oraz zadowolić się państwem narodowym i granicami etnograficznymi. Gabinet brytyjski potępił „szalony imperializm” polskich władz w polityce wschodniej i niezmiennie dążył do pozbawienia Rzeczypospolitej terytoriów o mieszanej strukturze narodowościowej. Rezygnacja z Galicji Wschodniej i Wileńszczyzny miała stanowić znakomity argument przetargowy w rokowaniach Wielkiej Brytanii nad układem handlowym z Rosją Radziecką. Londyn i Rzym opowiedziały się za wyznaczeniem wschodniej granicy państwa polskiego według kryterium etnograficznego – zgodnie z decyzją Rady Najwyższej z 8 XII 1919 r. oraz linią Bug–San wyznaczoną w projekcie traktatu z 21 XI 1919 r. o statucie autonomicznym. Francja miała do załatwienia ważniejsze kwestie niż obrona polskich postulatów w sprawach wschodniogalicyskiej i wileńskiej – choćby problem niemieckich reparacji. Paryż wyraźnie unikał podjęcia się mediacji w konflikcie polsko-radzieckim, by nie komplikować stosunków z Wielką Brytanią, od której zależało pozytywne załatwienie francuskich dezyderatów w sprawie reparacji od Niemiec. Sprzeciw zachodnich mocarstw wobec włączenia spornego terytorium do państwa polskiego nie oznaczał jednak ich zgody na wcielenie Galicji Wschodniej do USRR²⁴.

Alianccy politycy zażądali od Warszawy przyjęcia upokarzających warunków i oddania bez żadnych gwarancji praw dla ludności polskiej Wileńszczyzny, Śląska Cieszyńskiego oraz Galicji Wschodniej, o które Polacy toczyli długotrwałe i wyniszczające walki. Czechosłowacja, Litwa i USRR nie ukrywały skrajnie negatywnego stosunku do ludności polskiej, co przejawiało się stosowaniem w tych trzech regionach zakrojonych na dużą skalę działań represyjnych, które niekiedy nosiły znamiona planowej polityki eksterminacyjnej, szczególnie podczas okupacji części Galicji Wschodniej przez Armię Czerwoną. Wobec takiej sytuacji władze w Warszawie nie mogły pozostać obojętne i zgodzić się na oddanie terytoriów z dużymi skupiskami polskiej ludności²⁵.

10 lipca premier Władysław Grabski podpisał w belgijskim Spa układ, od którego mocarstwa uzależniły mediację w sprawie rozejmu z RSFRR. Polska została zobowiązana do: niezwłocznego podpisania rozejmu z RSFRR i wycofania wojsk na linię ustaloną przez Konferencję Pokojową 8 XII 1919 r. jako tymczasową granicę polskiego zarządu; wyrażenia zgody na podpisanie rozejmu w Galicji Wschodniej na aktualnej linii frontu i utworzenia strefy neutralnej; wysłania swoich pełnomocników na konferencję w Londynie, m.in. z udziałem Rosji Radzieckiej oraz przedstawicieli Galicji Wschodniej,

²⁴ *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, t. III: *Kwiecień 1920 – marzec 1921*, oprac. W. Gostyńska, Warszawa 1964, s. 142–144; M. Nowak-Kielbikowa, *Polska – Wielka Brytania 1918–1923. Kształtowanie się stosunków politycznych*, Warszawa 1975, s. 210.

²⁵ *Dokumenty i materiały...*, t. III, s. 144.

którzy otrzymali prawo przedłożenia swojej sprawy; zaakceptowania decyzji Rady Najwyższej w sprawie państwowej przynależności Galicji Wschodniej²⁶.

Z treści układu wynikały następujące konsekwencje dla sprawy wschodniogalicyskiej. Polskie wojsko nie zostało zobowiązane do całkowitego opuszczenia spornej prowincji i nie zgodzono się na wcielenie jej do USRR. Traktat nie rozstrzygał też kwestii państwowej przynależności regionu. Mocarstwa zaprosiły natomiast delegację złożoną z przedstawicieli Galicji Wschodniej na zaplanowaną konferencję londyńską, ale nie określiły jej składu narodowościowego ani procedury powołania. Traktat nie oznaczał prawnomiędzynarodowego uznania rządu Petruszewycza ani nie odbierał polskim władzom prawa do reprezentowania interesów ludności polskiej w Galicji Wschodniej. Przywracał natomiast decyzję Rady Najwyższej z 21 XI 1919 r. w sprawie statutu autonomicznego dla spornego terytorium oraz przeprowadzenia plebiscytu. Sformułowany był równie ogólnikowo co decyzja Rady Najwyższej z 25 VI 1919 r. Nie precyzował żadnych terminów ani szczegółowych procedur, co dawało mocarstwom możliwość dowolnej interpretacji i podejmowania konkretnych działań w zależności od rozwoju sytuacji międzynarodowej. Ustępstwa polskiej delegacji w sprawie wschodniogalicyskiej dotyczyły jedynie zgody na arbitraż zachodnich mocarstw na konferencji w Londynie, do czego zresztą miały pełne prawo na mocy traktatu z Saint-Germain-en-Laye. W tych krytycznych okolicznościach cena, jaką Polska zapłaciła w sprawie wschodniogalicyskiej, była mniejsza niż w przypadku Śląska Cieszyńskiego, Warmii i Mazur oraz Górnego Śląska.

Wielka Brytania w myśl układu z 10 lipca podjęła się mediacji w konflikcie polsko-radzieckim. 11 lipca brytyjski minister spraw zagranicznych Nathaniel Curzon przesłał do Rosji Radzieckiej notę z propozycją natychmiastowego zawarcia rozejmu na aktualnej linii polsko-radzieckiego frontu oraz wyznaczenia wschodniej granicy Rzeczypospolitej na odcinku Galicji Wschodniej wzdłuż linii Bugu i Sanu, zwanej później linią Curzona. Dokument wyrażał sprzeciw wobec udzielania Polsce przez mocarstwa pomocy w prowadzeniu „kroków nieprzyjacielskich względem Rosji”, ale jednocześnie Wielka Brytania udzieliła gwarancji obrony „całości i niepodległości Polski w jej etnograficznych granicach”²⁷.

Zawarcie układu w Spa zbiegło się w czasie z innym ważnym wydarzeniem. 10 sierpnia w Sèvres mocarstwa zaproponowały delegacjom Polski, Czechosłowacji, Królestwa SHS i Rumunii podpisanie tzw. układu o niektórych granicach, mającego rozstrzygnąć przynależność państwową wybranych

²⁶ *Powstanie II Rzeczypospolitej...*, s. 561–562; Z. Zaks, *Problem Galicji Wschodniej w czasie wojny polsko-radzieckiej*, „*Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej*” 1972, t. VIII, s. 96–101; W. Grabski, *Wspomnienia ze Spa*, Londyn 1973, s. 91; L. Mrocza, op. cit., s. 183–184; J. Pisuliński, op. cit., s. 278–283.

²⁷ *Powstanie II Rzeczypospolitej...*, s. 562–563; L. Mrocza, op. cit., s. 184–185.

terytoriów byłej monarchii austro-węgierskiej. W jego projekcie uznawano suwerenne prawa Polski wyłącznie do Galicji Zachodniej, Wschodnią natomiast określono jako osobną jednostkę, bez sprecyzowania jej statusu prawnego oraz przynależności państwowej. Granicę między Galicją Zachodnią a Wschodnią wyznaczała linia Curzona. Polska delegacja wykluczyła możliwość podpisania traktatu oznaczającego zrzeczenie się wszelkich praw do spornej prowincji²⁸. Układy ze Spa i Sèvres stanowiły próbę narzucenia Rzeczypospolitej przez mocarstwa koncepcji rozwiązania konfliktu o Galicję Wschodnią, które były sprzeczne z polską racją stanu.

17 lipca Rosja Radziecka odrzuciła pośrednictwo Brytyjczyków w konflikcie z Polską. Nie chciała żadnego kompromisu i nie godziła się na zaproponowaną przez Curzona linię rozejmu. Władze na Kremlu dążyły bowiem do całkowitego zniszczenia państwa polskiego²⁹.

Zwycięska wojna Rzeczypospolitej z Rosją Radziecką przekreśliła postanowienia układu ze Spa w sprawie wschodniogalicyskiej. Po wiktorii warszawskiej i załamaniu się polsko-radzieckich rokowań w Mińsku mocarstwa zachodnie zaczęły wywierać na Polaków presję, by nie przekraczali linii Curzona i ograniczyli swoje aspiracje terytorialne do granic etnograficznych. 27 sierpnia Rada Obrony Państwa podjęła decyzję, że polskie oddziały przekroczą linię Curzona, powołując się na argument, że Armia Czerwona napadła na Galicję Wschodnią, która nigdy nie znajdowała się pod rosyjskim zwierzchnictwem. Takiego rozwoju sytuacji nie zamierzała akceptować Wielka Brytania. Po odrzuceniu przez Polskę układu ze Spa i przy braku ratyfikacji traktatów z 21 XI 1919 r. oraz Sèvres formalnie nadal obowiązywała decyzja Rady Najwyższej z 25 VI 1919 r. Brytyjczycy stali jednak na stanowisku, że Galicja Wschodnia znajduje się poza terytorium państwa polskiego, ponieważ obowiązują postanowienia ze Spa i Sèvres³⁰.

Próba rozwiązania konfliktu o Galicję Wschodnią na forum Ligi Narodów zakończyła się niepowodzeniem. 23 II 1921 r. Rada tego gremium przyjęła uchwałę stwierdzającą, że: 1. „Postanowienia konferencji pokojowej o prawach mniejszości narodowych nie mogą być zastosowane wobec Galicji Wschodniej, ponieważ leży ona poza granicą Polski”; 2. „Postanowienia o wykonywaniu mandatów i kontroli Ligi Narodów nad mandatariuszami nie mogą odnieść się do Galicji Wschodniej, ponieważ Polska nie otrzymała mandatu, a tylko prawo do administrowania tej krainy”; 3. „Nie można również stosować do tego przypadku zasad Konwencji Haskiej, bo w czasie, gdy ta konwencja była podpisywana, Polska jako państwo nie istniała”; 4. „Polska jest tylko faktycznie

²⁸ *Peace Treaty of Sèvres*, „The World War I Document Archive” [online], 2 I 1922 [dostęp: 31 VII 2024]: <https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Peace_Treaty_of_S%c3%a8vres>; A.M. Cieniala, T. Komarnicki, *From Versailles to Locarno. Keys to Polish Foreign Policy, 1919–25*, Kansas 1984, s. 171.

²⁹ *Dokumenty i materiały...*, t. III, s. 170–176.

³⁰ M. Nowak-Kielbikowa, op. cit., s. 227–228.

wojskowym okupantem Galicji, suwerenem są państwa Ententy (art. 91 traktatu w Saint-Germain-en-Laye) i dlatego Rada Ligi Narodów postanawia przedłożyć postulaty Galicjan odnośnie prawnego stanowiska Galicji Wschodniej i przyszłości tego kraju do rozpatrzenia przez Radę Ambasadorów³¹.

Uchwała wzbudziła sprzeczne opinie. Według galicyjskich Ukraińców stanowisko Rady było logiczną konsekwencją art. 91 traktatu z Saint-Germain-en-Laye. Polska, która nie ratyfikowała jeszcze tego układu, oceniła natomiast, że uchwała jej nie obowiązuje. Nie oznaczało to jednak negocjowania uprawnień mocarstw do przyznania suwerennych praw do Galicji Wschodniej. Uchwała miała poważne konsekwencje dla sprawy wschodniogalicyskiej. Rada Ligi Narodów sama zrezygnowała z możliwości rozpatrywania powyższej kwestii, co odsunęło niebezpieczeństwo podjęcia przez nią dyskusji o państwowej przynależności spornej prowincji, w której układ sił i nastroje były nieprzychylnie dla Polski. Rada uznała także prerogatywy Konferencji Ambasadorów do rozstrzygnięcia kwestii dotyczących Galicji Wschodniej, w której zwolennicy i przeciwnicy uznania suwerennych praw Polski do spornej prowincji wzajemnie się równoważyli. Korzystne dla Rzeczypospolitej rozwiązanie zależało więc wyłącznie od rozwoju sytuacji międzynarodowej, stanu relacji brytyjsko-francuskich oraz działań Warszawy na rzecz zapewnienia ukraińskiej ludności autonomii w ramach państwa polskiego. Uchwała Rady Ligi Narodów była poważną porażką dyplomatyczną rządu ZURL i niewątpliwie utrudniła mu kontynuowanie działań na arenie międzynarodowej. Mocarstwa po raz kolejny zagrały na zwłokę, odkładając podjęcie rozstrzygającej decyzji na „odpowiedni czas i okoliczności”. Liga Narodów przekazała sprawę wschodniogalicyską Konferencji Ambasadorów i formalnie się nią nie zajmowała. Opinie polityków w Genewie miały jednak daleko idący wpływ na dyskusje w Konferencji Ambasadorów. W Sekretariacie Generalnym przeważały głosy, że zgodnie z projektowanym statutem Galicja Wschodnia dostanie się pod kontrolę Ligi Narodów³².

12 października Polska i Rosja Radziecka podpisały umowę o preliminariach pokojowych, która zawierała także postanowienia o rozejmie³³. Rzeczpospolita musiała uznać formalnie RFSRR i USRR. W art. II podpisanego 18 III 1921 r. traktatu ryskiego granicę między Polską a USRR na odcinku Galicji Wschodniej wyznaczono wzdłuż linii Korzec–Ostroróg–Podwołoczyska–Husiatyn–Zbrucz–Dniestr, a nie na linii Curzona. W art. III RFSRR i USRR zrzekły się natomiast wszelkich praw i pretensji do Galicji Wschodniej oraz Wołynia. W dokumencie nie znalazło się żadne postanowienie, które traktowałoby Galicję Wschodnią jako terytorium sporne o nieustalonej

³¹ AAN, Kolekcje, sygn. 56, k. 158 i n.; Z. Zaks, *Problem...*, s. 145–146; M. Nowak-Kielbikowa, op. cit., s. 280–281.

³² AAN, Kolekcje, sygn. 59, Pismo Delegacji Polskiej przy Lidze Narodów do MSZ, 27 V 1921, k. 357–361.

³³ *Powstanie II Rzeczypospolitej...*, s. 601–603; L. Mrocza, op. cit., s. 188–189.

przynależności państwowej. Strony na zasadzie wzajemności zobowiązały się do zapewnienia mniejszościom narodowym „swobody rozwoju kultury i języka oraz wykonywania obrządków religijnych”. Traktat nie zobowiązywał natomiast Warszawy do zapewnienia w Galicji Wschodniej autonomii terytorialnej lub narodowo-kulturalnej. Zawierał wyłącznie zobowiązania dotyczące praw dla mniejszości narodowych, niewykraczające jednak ponad ustalenia z małego traktatu wersalskiego oraz konstytucji RP z 17 III 1921 r. Potwierdzał również *désintéressement* RFSRR i USRR wobec Galicji Wschodniej, co ułatwiało polskim władzom kontynuowanie polityki faktów dokonanych. Dla rządu w Warszawie po podpisaniu traktatu Galicja Wschodnia była definitywnie wcielona do Polski. Powyższe stanowisko oparte zostało na argumentach historycznych, etnograficznych i ekonomicznych. Ponadto powstała po włączeniu Galicji Wschodniej do państwa polskiego wspólna granica z Rumunią miała być nieodzownym warunkiem zabezpieczenia przed Rosją Radziecką. W ocenie polskich władz dyskusja o przynależności państwowej Galicji Wschodniej została zakończona. Pozostawało zatem wyłącznie uzyskanie dla postanowień traktatu ryskiego sankcji międzynarodowej ze strony Konferencji Ambasadorów³⁴.

Traktat ryski nie odpowiadał koncepcjom politycznym mocarstw, które nie mogły się pogodzić z przynależnością spornej prowincji do Polski. Przejawem tego były trudności z zarejestrowaniem umowy w Sekretariacie Ligi Narodów, co nastąpiło dopiero 12 VIII 1921 r.³⁵

Podejmowane przez Polskę w 1921 r. starania, by usankcjonować traktat ryski, zakończyły się niepowodzeniem. Gabinet brytyjski nie zamierzał bowiem rewidować założeń politycznych, które jeszcze w 1918 r. wyznaczył minister spraw zagranicznych Arthur Balfour. Francja natomiast ciągle miała nadzieję na restaurację jedynej i niepodzielnej Rosji, a bez zgody jej konstytuanty nie zamierzała podejmować wiążących decyzji w sprawie wschodniogalicyskiej. Włochy uzależniały z kolei swoją postawę w kwestiach traktatu ryskiego i Galicji od stanowiska Londynu i Paryża.

Polska dyplomacja zamierzała doprowadzić do międzynarodowego uznania traktatu ryskiego na konferencji w Genewie. Układ sił na tym forum oraz rozwój sytuacji międzynarodowej nie były jednak korzystne. Wielka Brytania i Włochy poufnie zachęcały delegację ZURL, by ludność ukraińska wykonała jakąś demonstrację sprzeciwu wobec przyłączenia Galicji Wschodniej do państwa polskiego, co zmusiłoby mocarstwa do rewizji polityki w tej sprawie. W specjalnej deklaracji z 16 V 1922 r., przyjętej na wniosek Lloyda George'a, zdecydowały one o odłożeniu jej rozstrzygnięcia na siedem miesięcy. Warszawie

³⁴ AAN, Ambasada RP w Londynie, sygn. 879, Pismo posła przy Stolicy Apostolskiej do MSZ, 9 VI 1921, k. 60–65; *Dokumenty i materiały...*, t. III, s. 572–581; L. Mroczyńska, op. cit., s. 183–184.

³⁵ AAN, MSZ, sygn. 2255, Opracowanie „Główne punkty wytyczne rozwoju kwestii Galicji Wschodniej”, 8 VIII 1931, k. 1–4.

nie udało się więc doprowadzić w Genui do uznania traktatu ryskiego, co uniemożliwiło rozwiązanie kwestii Galicji Wschodniej i Wileńszczyzny. Za sukces dyplomatyczny można zatem uznać już samo niedopuszczenie do dyskusji nad koncepcjami Lloyda George'a, które zmierzały do rewizji dotychczasowych postanowień, m.in. w sprawie wschodniogalicyskiej³⁶.

Powodzenia dalszych zabiegów politycznych polskie władze upatrywały w samodzielnym wprowadzeniu „ustroju autonomicznego” w Polsce oraz przeprowadzeniu wyborów parlamentarnych w Galicji Wschodniej. Powyższy scenariusz mógł przekonać Wielką Brytanię, że najbardziej racjonalnym rozwiązaniem będzie pozostawienie „autonomicznej Galicji Wschodniej” w państwie polskim, z zachowaniem praw narodowo-kulturalnych dla ludności ukraińskiej i żydowskiej³⁷. 26 września Sejm uchwalił *Ustawę [...] o zasadach powszechnego samorządu wojewódzkiego, a w szczególności województwa lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego*³⁸. 5 listopada w atmosferze napięcia odbyły się wybory do Sejmu, a 12 listopada – do Senatu. Ich przebieg był na ogół spokojny, a władze administracyjne i wojskowe nie odnotowały żadnych poważniejszych incydentów³⁹.

Na początku 1923 r. polska dyplomacja zintensyfikowała działania na arenie międzynarodowej, wykorzystując korzystną koniunkturę z powodu wzrostu napięcia na Bliskim Wschodzie. 30 stycznia włoski rząd wystąpił z wnioskiem o definitywne uznanie wschodniej granicy państwa polskiego oraz rozstrzygnięcie przynależności Galicji Wschodniej przez Konferencję Ambasadorów, zgodnie z polską racją stanu. Inicjatywa Rzymu zbiegła się w czasie z zajęciem Zagłębia Ruhry przez wojska francuskie oraz Kłajpedy przez litewskie. Powstały zatem dwa nowe źródła potencjalnych konfliktów w Europie, będące bezpośrednią konsekwencją niezdecydowanej polityki mocarstw w latach 1918–1922. Gabinet brytyjski obawiał się wszelkich kroków, które mogłyby naruszyć stabilizację w Europie Środkowo-Wschodniej i zagrozić pokojowi. Polskie władze zamierzały zaś wykorzystać działania Litwy oraz poparcie Francji i Włoch w zabiegach dyplomatycznych na rzecz sprawy wschodniogalicyskiej, które czyniono w Londynie⁴⁰.

³⁶ Ibidem, Ambasada RP w Moskwie, sygn. 107, Pismo MSZ dla placówek dyplomatycznych, 18 XI 1922, k. 72–76; *Historia dyplomacji...*, s. 195–201; Z. Zaks, *Galicja Wschodnia w polskiej polityce zagranicznej 1921–1923*, „Z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich” 1971, t. VII, s. 12; M. Nowak-Kielbikowa, op. cit., s. 382; L. Mroczka, op. cit., s. 201–202.

³⁷ AAN, Ambasada RP w Paryżu, sygn. 60, Pismo MSZ do Ambasady RP w Paryżu, 17 VIII 1922, k. 185–189; M. Nowak-Kielbikowa, op. cit., s. 386.

³⁸ *Ustawa z dnia 26 września 1922 r. o zasadach powszechnego samorządu wojewódzkiego, a w szczególności województwa lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego*, Dz.U. RP, 1922, nr 90, poz. 829; Z. Zaks, *Galicja Wschodnia...*, s. 23.

³⁹ AAN, Ambasada RP w Moskwie, sygn. 107, Pismo MSZ dla placówek dyplomatycznych, 18 XI 1922, k. 79–85; ibidem, Ambasada RP w Paryżu, sygn. 298, Pismo MSZ do Ambasady RP w Paryżu, 20 XII 1922, k. 8; Z. Zaks, *Galicja Wschodnia...*, s. 25.

⁴⁰ H. Batowski, *Między dwiema wojnami 1919–1939*, Kraków 1988, s. 117.

Na początku marca 1923 r. brytyjski rząd zrewidował swoje stanowisko, obawiając się izolacji politycznej w obliczu pełnego poparcia, jakiego udzieliły Warszawie Paryż i Rzym. Zrezygnował więc z żądania, by przedstawiono dowody na wprowadzenie w Galicji Wschodniej ustroju autonomicznego. Wyniki wyborów parlamentarnych z listopada 1922 r. oceniane były jako korzystne dla Polski. Niewielki odsetek uczestniczącej w nich ludności ukraińskiej interpretowano jako przejaw niskiego stopnia świadomości narodowej oraz rezultat inspirowanej przez rząd Petruszewycza akcji bojkotu wspartego przez dywersyjno-sabotażowe działania Ukraińskiej Organizacji Wojskowej. Foreign Office kategorycznie wykluczyło możliwość powstania niezawisłego państwa wschodniogalicyskiego w myśl koncepcji galicyjskich Ukraińców⁴¹.

14 marca Konferencja Ambasadorów podjęła decyzję o uznaniu postanowień traktatu ryskiego w sprawie wschodniogalicyskiej bez żadnych warunków dodatkowych. Właściwy dokument podpisano 15 marca, a mocarstwa, powołując się na uprawnienia wynikające z art. 87 traktatu wersalskiego i art. 91 układu w Saint-Germain-en-Laye, uznały suwerenne prawa Polski do Galicji Wschodniej. W decyzji zwrócono uwagę, że „warunki etnograficzne czynią [tam] koniecznym ustrój autonomiczny”. Powyższe zastrzeżenie przesądzało uznanie ustawy o samorządzie wojewódzkim z 26 IX 1922 r. i nie wymagało gwarancji wprowadzenia jej w życie. Mocarstwa podkreśliły także, że na terytorium państwa polskiego obowiązuje mały traktat wersalski, zawierający specjalne gwarancje wobec mniejszości narodowych i religijnych⁴².

Decyzja Konferencji Ambasadorów wywołała w Polsce entuzjazm. Premier Władysław Sikorski stwierdził w piśmie do marszałka Sejmu Macieja Rataja, że uznanie granic wschodnich stanowi „ostatni okres odzyskiwania samoistnego bytu Państwa polskiego”⁴³. Zakończyło to prowadzony na arenie międzynarodowej w latach 1918–1923 konflikt o Galicję Wschodnią, ale nie poprawiło relacji Rzeczypospolitej z galicyjskimi Ukraińcami. Sporny region, nazywany w II RP Małopolską Wschodnią, stał się elementem polsko-ukraińskich konfliktów, których kulminacja nastąpiła w czasie drugiej wojny światowej. Ludność polska na Wołyniu i w Galicji Wschodniej doświadczyła nie tylko zbrodniczych działań ze strony niemieckiego i radzieckiego okupanta, ale także ludobójstwa ze strony Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów, Ukraińskiej Armii Powstańczej i ukraińskiej ludności. Po kapitulacji III Rzeszy polscy komuniści zgodzili się na granicę wschodnią wzdłuż linii Curzona, a Galicja Wschodnia została włączona do USRR.

⁴¹ M. Nowak-Kielbikowa, op. cit., s. 401–404; L. Mrocza, op. cit., s. 208–209.

⁴² *Oświadczenie rządowe z dnia 20 kwietnia 1923 r. w przedmiocie uznania granic wschodnich Rzeczypospolitej*, Dz.U. RP, 1923, nr 49, poz. 333; *Powstanie II Rzeczypospolitej...*, s. 694–697; Z. Zaks, *Galicja Wschodnia...*, s. 32; *Historia dyplomacji...*, s. 217–218.

⁴³ AAN, Ambasada RP w Paryżu, sygn. 298, Pismo MSZ do Ambasady RP w Paryżu, 20 XII 1922, k. 8.

Streszczenie

Konflikt o Galicję Wschodnią i wschodnią granicę Rzeczypospolitej należał do najtrudniejszych dla niepodległego państwa polskiego. Wpływ na jego rozwiązanie miały decyzje Rady Najwyższej Konferencji Pokojowej w Paryżu oraz traktaty zawarte w Wersalu, Saint-Germain-en-Laye i Rydze. Tragicznym etapem tego konfliktu była krwawa wojna Polski z galicyjskimi Ukraińcami, a następnie z Rosją Radziecką. Negatywnie wpływała na nią niezdecydowana polityka ententy, która w latach 1918–1923 miała nadzieję na odbudowę białej Rosji. Korzystna dla Polski decyzja Konferencji Ambasadorów tylko czasowo załagodziła spór z Ukraińcami, a jego kulminacja nastąpiła w czasie drugiej wojny światowej. Ludność polska na Wołyniu i w Galicji Wschodniej doświadczyła nie tylko zbrodniczych działań ze strony niemieckiego i radzieckiego okupanta, ale także ludobójstwa ze strony Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów, Ukraińskiej Powstańczej Armii i ukraińskiej ludności. Po kapitulacji III Rzeszy polscy komuniści zgodzili się na granicę wschodnią wzdłuż linii Curzona, a Galicja Wschodnia została włączona do USRR.

Eastern Galicia in the Post-Versailles' Treaties and the Treaty of Riga 1919–1923

The conflict over Eastern Galicia and the eastern border of the Poland was one of the most difficult for an independent Polish state. Its dissolution was influenced by the decisions of the Supreme Council of the Peace Conference in Paris, the Treaty of Versailles, the Treaty of Saint-Germain-en-Laye, and the Treaty of Riga. The tragic stage of this conflict was the bloody war between Poland and Galician Ukrainians and then Soviet Russia. The Entente's indecisive policy negatively influenced the conflict, which, from 1918 to 1923, hoped for the reconstruction of white Russia. The decision of the Conference of Ambassadors, which was beneficial for Poland, only temporarily alleviated the conflict with the Ukrainians, culminating in the Second World War. The Polish population in Volhynia and Eastern Galicia experienced not only criminal actions on the part of the German and Soviet occupiers but also genocide on the part of the Organisation of Ukrainian Nationalists, the Ukrainian Insurgent Army, and the Ukrainian population. After the capitulation of the Third Reich, the Polish communists agreed to the eastern border of Poland along the Curzon Line, and Eastern Galicia was incorporated into the USSR.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, t. II: *Listopad 1918 – kwiecień 1920*, oprac. W. Gostyńska, Warszawa 1961.
- Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, t. III: *Kwiecień 1920 – marzec 1921*, oprac. W. Gostyńska, Warszawa 1964.
- Grabski W., *Wspomnienia ze Spa*, Londyn 1973.
- Oświadczenie rządowe z dnia 20 kwietnia 1923 r. w przedmiocie uznania granic wschodnich Rzeczypospolitej*, Dz.U. RP, 1923, nr 49, poz. 333.
- Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925*, red. H. Janowska, T. Jędruszczyk, Warszawa 1984.
- Ustawa z dnia 26 września 1922 r. o zasadach powszechnego samorządu wojewódzkiego, a w szczególności województwa lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego*, Dz.U. RP, 1922, nr 90, poz. 829.

Opracowania

- Batowski H., *Linia Curzona a była Galicja Wschodnia*, „Z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich” 1967, t. VII.
- Batowski H., *Między dwiema wojnami 1919–1939*, Kraków 1988.
- Cienciała A.M., Komarnicki T., *From Versailles to Locarno. Keys to Polish Foreign Policy, 1919–25*, Kansas 1984.
- Dmowski R., *Polityka polska i odbudowanie państwa polskiego*, t. II, Warszawa 1988.
- Galuba R., „*Niech nas rozsądzi miecz i krew...*”. *Konflikt polsko-ukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918–1919*, Poznań 2004.
- Historia dyplomacji polskiej*, red. P. Łossowski, t. IV: 1918–1939, Warszawa 1995.
- Klimecki M., *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Warszawa 2000.
- Lundgreen-Nielsen K., *The Polish Problem at the Paris Peace Conference. A Study of the Policies of the Great Powers and the Poles 1918–1919*, Odense 1979.
- Mrocza L., *Spór o Galicję Wschodnią 1914–1923*, Kraków 1998.
- Nowak A., *Polska i trzy Rosje. Studium polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego (do kwietnia 1920 roku)*, Kraków 2001.
- Nowak-Kielbikowa M., *Polska – Wielka Brytania 1918–1923. Kształtowanie się stosunków politycznych*, Warszawa 1975.
- Papers Relating to the Foreign Relations of the United States*, vol. VI: *The Paris Peace Conference*, ed. J.V. Fuller, T. Dennett, Washington 1942–1947.
- Peace Treaty of Sèvres*, „The World War I Document Archive” [online], 2 I 1922 [dostęp: 31 VII 2024]: <https://www.lib.byu.edu/index.php/Peace_Treaty_of_S%c3%a8vres>.
- Pisuliński J., *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923*, Toruń 2013.
- Sprawy polskie na konferencji pokojowej w Paryżu. Dokumenty i materiały*, t. I–II, red. J. Kukulka, R. Bierzanek, Warszawa 1965–1967.
- Zaks Z., *Galicja Wschodnia w polskiej polityce zagranicznej 1921–1923*, „Z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich” 1971, t. VII.
- Zaks Z., *Problem Galicji Wschodniej w czasie wojny polsko-radzieckiej*, „Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej” 1972, t. VIII.
- Zaks Z., *Radziecka Rosja i Ukraina wobec sprawy państwowej przynależności Galicji Wschodniej 1920–1923*, „Z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich” 1970, t. VI.

Rafał Galuba – doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, od 1988 r. zatrudniony w Zakładzie Archiwistyki Instytutu Historii UAM (obecnie na Wydziale Historii). W 1996 r. uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych na podstawie rozprawy *Polsko-ukraiński konflikt o Galicję Wschodnią w latach 1918–1923*, a w 2013 r. – stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych na podstawie książki *Archiwa państwowe w latach 1918–2011. Podstawy prawne działalności*. Email: galuba@amu.edu.pl.

Rafał Galuba – PhD hab., univ. prof.; since 1988, employed at the Department of Archival Studies of the Institute of History of Adam Mickiewicz University in Poznań (now Faculty of History). He was granted the degree of Doctor of Humanities in 1996 based on his dissertation entitled *Polish-Ukrainian conflict over Eastern Galicia in the years 1918–1923*, and in 2013, the degree of Doctor of Humanities based on the book entitled *State Archives in the years 1918–2011. Legal basis of activity*. Email: galuba@amu.edu.pl.